

JOSIP PL. VANCAŠ I HRVATSKI ARHITEKTI U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1860. DO 1918. GODINE

doc. dr. sc. **Borislav Puljić**, dipl. ing. arh.

Sažetak: Rad istražuje stručnu, ali i društvenu djelatnost arhitekata, graditelja i mjernika (arhitekata, inženjera, geometara i urbanista) u razdoblju od 1860.-1918. godine na prostorima Bosne i Hercegovine. Pored istraživanja i prezentiranja većine aktera detaljna pozornost je usmjerena na arhitektu Josipa pl. Vancaša. Kroz njegovu stručnu i društvenu djelatnost prezentirane su sve stilske arhitektonske mjene na razmeđu dva stoljeća. On je radio skoro u svim slogovima historicističke arhitekture i bio jedan od nosilaca secesije, ne samo u Bosni i Hercegovini, već i šire. Na kraju svoj opus završava projektirajući u „bosanskom slogu“ kao izrazu traženja lokalnog izričaja u tradiranom.

Ključne riječi: arhitekti, graditelji, mjernici, Bosna i Hercegovina, Hrvati

JOSIP PL. VANCAŠ AND CROATIAN ARCHITECTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA FROM 1860 TO 1918

Abstract: The paper studies the professional, but also social activity of architects, builders and surveyors (architects, engineers, surveyors and town planners) in areas of Bosnia and Herzegovina in the period from 1860 to 1918. In addition to studying and presenting most of the actors, detailed attention is devoted to the architect Josip pl. Vancaš. All the architectural style changes at the turn of two centuries are presented through his professional and social activity. He worked in almost all styles of historic architecture and was one of the bearers of Art Nouveau, not only in Bosnia and Herzegovina, but also wider. At the end, he ended up his work by designing in the "Bosnian style" as an articulation of seeking a local expression in the traditional one.

Key words: architects, builders, surveyors, Bosnia and Herzegovina, Croatians

1. UVOD

Hrvati su živjeli na raznim prostorima i u različitim zemljama koje su kroz povijest imale različite državne okvire. Zbog toga u ovom članku pod pojmom Hrvati podrazumijevamo sve Hrvate bez obzira na zemlju (prostor) podrijetla ili državu iz koje dolaze, a koji su kao inženjeri dali svoj doprinos u izgradnji arhitektonske i urbanističke baštine u Bosni i Hercegovini.

Cilj ovog istraživanja je da ukaže na njihov specifični doprinos koji se ogledao prije svega u donošenju suvremenih (europskih) graditeljskih trendova u ove dvije zemlje, ali i njihov utjecaj na promjene općih društvenih uvjeta i uključivanje Bosne i Hercegovine u europske civilizacijske tokove. Zbog toga pored njihovog stručnog rada prezentirat će se i njihov društveni angažman. Pod graditeljskim trendovima mislimo na nova za naše prostore tehnička i tehnološka rješenja, ali i europska stilska umjetnička kretanja.

Zbog ograničenja ovog članka, prisustvo Hrvata arhitekata u Bosni i Hercegovini prati se kronološki od šezdesetih godina XIX stoljeća, pa do 1918. godine, to jest dva povijesna razdoblja i sve inženjere stavlja u kontekst stilskih kretanja određenog razdoblja. U ovom članku koncentrirat ćemo se samo na nekoliko ključnih imena kojima ćemo predstaviti svako razdoblje. Sve inženjere u nekom vremenu smo podijelili na one koji su došli i vratili se u svoja mjesta, na one koji su došli i ostali i Hrvate iz BiH koji su studirali u BiH ili vani i vratili se da rade. Svi oni su studirali u raznim centrima Europe ili u Zagrebu, ali i u Sarajevu.

2. OSMANSKO RAZDOBLJE

U razdoblju osmanske uprave nisu postojali obrazovani graditelji ili neke osobe u smislu današnjih inženjera. Graditelji su, najčešće, lokalni majstori, kalfe, šegrti, argeti, dunderi, ali i mimari i neimari¹, koji su pripadnici raznih esnafa² u okviru esnafskog sustava. Obzirom da nije postojao obrazovni sustav, znanje i majstorska iskustva su se prenosila usmeno i praksom unutar esnafa. Iako nije bilo pravila u nekim zanatima su dominirale određene nacije. Hrvati su, uglavnom, pripadali graditeljskom esnafu i njegovim zanatima. O ovoj temi i ovom razdoblju rijetki su povijesni dokumenti, pa su i naše spoznaje siromašne. Rijetka su imena mimara, koji su najbliži struci inženjera u današnjem smislu riječi ili neimara koji izvode nešto složenije objekte.³

Prvi obrazovani inženjeri pojavljuju se pred sam kraj postojanja Carevine, poslije reformi poznatih kao „tanzimat“. To su Hrvati koji dolaze sa prostora Dalmacije i rade na uspostavi infrastrukturnih objekata, putova, telegrafске mreže, pa i nekih objekata visokogradnje. Prvi, uopće, zabilježeni inženjer je Frano Moise koji dolazi iz Splita u Sarajevo 1861. godine i tu radi do dolaska austrougarskih trupa.⁴ Nakon njega, 1862. godine, također iz Splita, dolazi Frano Lineardović koji radi na izgradnji telegrafске linije Mostar – Metković i puta Mostar – Sarajevo.⁵ U Sarajevo prelazi 1864. godine gdje gradi brzoglavni i poštanski ured (ulica N. Pozderca br. 5) i 1867.-1869. zgradu Konak na Bistriku, a u službi ostaje do 1896. godine.⁶

¹ Puljić, 2012.:108

² Šegrti su djeca koja uče zanat, a kalfe su pomoćni radnici koji su završili šegrtovanje, a nisu postali majstori. Mimari su graditelji složenijih objekata, a neimari su građevinski poduzetnici. Esnaf je cehovsko udruženje određenog zanata.

³ Puljić, 2012.:120

⁴U nekim dokumentima se navodi da su braća Lineardović iz Sinja i da su mjernici.

⁵ Miletić, 2005:330; Miletić, 1984.:13

⁶ H. Kreševljaković, 1956.:13-21, Sarajevo

Zgradu Konak je radio sa Franom Moise u duhu zakašnjelog turskog baroka.⁷ Lineardović u Bosnu dovodi i svog brata, inženjera Antuna koji u Tuzli između 1869.-1873. gradi staru katoličku crkvu na lokaciji Trnovica⁸, kao i pravoslavnu Sabornu crkvu 1874.-1882.⁹ U tom vremenu pojavljuju se i inženjer Slado koji djeluje u Mostaru¹⁰ i o kojem nemamo nikakvih većih podataka, Marko Fontana dolazi iz Makarske u Mostar šezdesetih godina i u službi ostaje do 1894. godine.¹¹

3. AUSTROUGARSKO RAZDOBLJE

U ovom razdoblju sa prostora zemalja današnje Hrvatske dolaze arhitekti, graditelji i mjernici¹² koji su u Bosni i Hercegovini ostavili svoj trag. Najznačajniji su: Josip Misilo koji je rođen u Kreševu, Oskar Reddi iz Bjelovara, Emil Schlesinger iz Cernika, Domeniko Karković iz Lesin-a iz Dalmacije Petar Lasić iz Slavonije, Dragutin baron Köhler iz Karlovca, Janko Josip Grahor iz Nove Gradiške, Ivan Retter iz Bjelovara, Nikola Kolar, Matija Ribarich, Rudolf Lubynski iz Zagreba, Miloš Stefan Filip Franc Komadina iz Rastatt-a, Njemačka, Dionis Sunko iz Siska. Od svih njih treba izdvojiti tri imena, a to su: Josip pl. Vancaš (rođen u Komarn-u –Mađarska) dolazi iz Zagreba, Aleksander Witek iz Siska i Ćiril Metoda Iveković iz Klanjca (Hrvatsko Zagorje)¹³.

Inženjeri iz tog razdoblja u Bosnu i Hercegovinu donose europske civilizacijske tehničke tekovine i europeiziraju zaostalu osmansku pokrajinu. Pojavljuju se nove konstrukcije, čelik i armirani beton. U pogledu urbanih sadržaja grade se najamne kuće novi javni objekti (hoteli, škole, općine, bolnice i td.), vojni kompleksi, cjelokupna infrastruktura (putovi, željeznice, telefonsko-telegrafaska mreža, aerodromi, mostovi i td.), industrijski objekti (tvornice), stambeno-poslovni objekti i td.

Objekti u kojima su smješteni ovi sadržaji grade se u novim konstruktivnim sustavima, ali i u novim stilskim oblicima. Na našim prostorima na samom početku dominantan je historicistički stil sa svim svojim varijantama od neoromanike, neogotike, neorenesanse, neobaroka i ostalih varijanti. U ovom stilu se projektiralo tijekom cijelog razdoblja austrougarske uprave, pa čak i poslije. Godinu dana poslije nastanka u Beču, u Sarajevu je osvanula secesija, a potom i u ostalim gradovima BiH.¹⁴

U okviru državne politike Austrougarska monarhija koja je preferirala muslimane i nastojala formirati bošnjačku naciju koja bi se sastojala od: muhamedinaca, katolika i pravoslavnih nastao je i pseudo maurski arhitektonski slog. Po nalogu ministra Kalaja grupa mladih inženjera, koju predvodi Aleksander Witek, ide na specijalizaciju arhitekture Egipta, Tunisa i ostalih zemalja Magreba. To je osmišljeni čin orijentalizacije Bosne i Hercegovine koji je rezultirao cijelim nizom objekata kao što su Vijećnica u Sarajevu, Hotel Neretva u Mostaru, Gimnazija u Mosaru, Vijećnica u Brčkom, kolodvor u Slavonskom Brodu i td. Na takav način htjelo se promijeniti urbani kulturni pejzaž i promijeniti sliku Bosne i Hercegovine. Kulturološki htjeli su reći ovo nije „Europa, već njen istok“. Cijeli Kalajev projekt je propao, a ostali su samo arhitektonski projekti kao tragovi.

⁷ Rješenje Komisije za očuvanje nacionalnih spomenika BiH, Anex 8, kojim se zgrada Konak u Sarajevu proglašava nacionalnim spomenikom. www.kons.gov.ba/kons/public/uploads/odluka-bos/Sarajevo-Konakkompl

⁸ Srušena 1891. i na njenom mjestu po projektu Josipa pl. Vancaša urađena nova koja je srušena 1988.

⁹ Trifković, 1983.:195

¹⁰ Miletić, 2005:330; Miletić, 1984.:13

¹¹ MHM, SGV: 8.2.1894.

¹² Jurić, 2002: Arhitekti, graditelji (inženjeri) i mjernici (geodete, urbanisti) je zvanična klasifikacija iz tog vremena

¹³ Svi podaci preuzeti iz: Kurto N. 1998.; Kurto N.1988.; Krzović I.:2004.; Krzović, I.: 1987.; Puljić, Šetka., Rakić: 2017.

¹⁴ Krzović, I. 2004.

Na kraju razdoblja, od 1910. pa do 1918. godine pojavljuju se nove tendencije i počinje se raditi arhitektura u „bosanskom slogu“ kojom se traži arhitektonski izraz u tradicionalnom maniru. To je pokušaj da se iz arhitektonske baštine Bosne i Hercegovine proba formirati stilski izraz koji bi bio dio modernih, stilskih stremljenja na prijelazu od secesije do moderne.¹⁵ Pojavom moderne dvadesetih godina XX stoljeća nestaje i „bosanski slog“.

Sve ove stilsko-arhitektonske mijene od početka do kraja razdoblja austrougarske monarhije najbolje se vide kroz stvaralački rad Josipa pl. Vancaša. On dolazi u Sarajevo 1881. godine i radi svoju prvu zgradu, sarajevsku Katedralu Srca Isusova. U najljepšem maniru historicizma gradi se objekt u ranoj neogotici, a odmah nakon toga i zgrada Zemaljske Vlade u ranom neo renesansu. Od tada, pa do kraja razdoblja on će raditi u historicističkom stilu, ali će odmah po pojavi secesije bit njen nosilac u Bosni i Hercegovini. Od 1911. godine radi u „bosanskom slogu“ sve do odlaska iz Sarajeva 1921. godine.

Josip pl. Vancaš je rođen u Sopranj-u u Mađarskoj 1859. godine gdje je njegov otac bio upravnik pošte. Umro je u Zagrebu 1932. godine. Sa njegove četiri godine cijela obitelj se vraća u Zagreb. Josip pl. Vancaš je završio Arhitektonski odsjek Visoke Tehničke škole u Beču 1881. godine u klasi profesora baruna von Ferstela, kao i Specijalnu školu na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču u klasi profesora Friedricha Schmidta. Između 1823.-1884. godine radi kod Fellnera i Helmera u Beču na projektiranju nekih secesijskih kazališta. Nakon povratka u Zagreb prakticira u birou kod Janka Grahora.¹⁶

Impozantna je njegova graditeljska aktivnost koja se sastoji od 70 izvedenih crkava, 13 samostana: sjemeništa, 10 zavoda i škola, 19 državnih i općinskih zgrada, 5 velikih palača, 6 hotela, 11 banaka, 102 najamne i privatne zgrade, 16 tvornica i trgovačkih zgrada, 4 kazališta, 130 stambenih zgrada, 7 interijera, 10 adaptacija i td. Ukupno preko 300 izvedenih objekata.¹⁷

Njegov društveni angažman je još impozantniji. Cjelokupan je altruistički nastrojen i nacionalno, rodoljubno obojen. Nemjerljiv je njegov doprinos za nacionalno osviještenje u Bosni i Hercegovini. Pored biskupa Josipa Stadlera i Ive Pilara on je treća značajna osoba koja je pokrenula sve snage da se nacionalni problem riješi u pretvaranju dvojne u trojnu monarhiju – Austro-ugarsko-hrvatsku. Cijelo ovo vrijeme Josip pl. Vancaš radi na kulturnom napretku i nacionalnom osvješćenju Hrvata.

Josip Vancaš je 27 godina bio gradski vijećnik Sarajeva, dvije godine podgradonačelnik Sarajeva, četiri godine vijećnik u Bosanskom i Hercegovačkom Saboru od 1910. do 1914. godine. Bio je predsjednik Hrvatskog kluba u Sarajevu i političke stranke „Hrvatska katolička udruga“, predsjednik Crvenog križa BiH. Bio je počasni član „Braće Hrvatskog zmaja“ i Bečkog društva arhitekata, kao i predsjednik Tehničkog kluba u Sarajevu. Bavio se slikarstvom i glazbom, a bio je i prvi zborovođa Muškog hrvatskog pjevačkog društva u Sarajevu. Bavio se slikarstvom, stručnom publicistikom i glazbom (svirao orgulje i glasovir). Iako je 1908 godine po njemu nazvana jedna ulica u Sarajevu, morao je 1921. godine bježati ispred žandara nove države i skloniti se u Zagreb. I tada je, prije odlaska, poklonio dvije zgrade, kuću i atelje u centru Sarajeva Savezu hrvatskih seljačkih zadruga.¹⁸

Ovdje ćemo prezentirati samo neke od njegovih objekata koji predstavljaju stilske faze u arhitektonskom razvoju. To su:

- Katedrala u Sarajevu iz 1883. godine – historicistički objekt (rana neogotika)
- Zgrada Zemaljske Vlade u Sarajevu iz 1884. godine – historicistički (rani neorenesans)
- Biskupsko sjemenište iz 1892. – historicistički (zreli talijanski neorenesans)
- Ajas pašin dvor iz 1889. – pseudomaurski slog

¹⁵ Kurto, 1998.

¹⁶ Božić, 1989.

¹⁷ Kurto, 1988:424-438

¹⁸ Kurto, 1988:424-438

- Gazi Isa begova banja iz 1890. - pseudomaurski slog
- Vojni telegraf i pošta iz 1907. - secesija
- Hotel Union u Ljubljani - secesija
- Filijala Zemaljske banke u Mostaru – 1910. godine - secesija
- Zgrada Vojnih komandi, Mostar – 1898. godine - secesija
- Hrvatski dom u Kiseljaku iz 1910. godine – „bosanski slog“
- Kreditna zadruga Tešanj iz 1910. godine – „bosanski slog“

U stručnom pogledu on cijelo vrijeme piše kritičke tekstove i prezentira arhitektonska dostignuća u BiH. Posebno je značajan njegov prijedlog rezolucije u Zemaljskom saboru 1911. godine o spomenicima kulture. To je jedan od prvih zakona na cijelom prostoru Europe kojima se štite spomenici kulture.

Fotografija br. 1 Zgrada Vojnih komandi na Glavnoj ulici, autor Josip pl. Vancaš

Fotografija br. 2. Filijala Zemaljske banke na Glavnoj ulici, autor Josip pl. Vancaš

4. ZAKLJUČAK

Hrvatski inženjeri su dolazili u Bosnu i Hercegovinu iz raznih razloga. Naša analiza je utvrdila da su u razdoblju Austrougarske monarhije dominantno dolazili iz ekonomskih razloga i želje za afirmacijom. Zapošljavali se u državnoj službi, izuzev nekoliko izuzetaka koji su bili privatni inženjeri, skoro svi su radili u Građevinskom odjeljenju Zemaljske Vlade u Sarajevu i ispostavama u šest Okružnih oblasti, kao i u nekim gradskim upravama koje su imale inženjere. Bosna i Hercegovina je u tom razdoblju bila prosperitetna zemlja sa naglim gospodarskim razvojem gdje je postojala velika šansa za rad, ali i stručnu afirmaciju, što je poticalo mlade ljude na dolazak i ostanak u njoj.

Drugi razlog dolaska je bila planska kadrovska raspodjela kada se po nalogu države inženjere spremalo na službu na krajnji istok monarhije. Mnogi od inženjera koji su došli u tom vremenu su se vratili, ali je jedan njihov dio ostao trajno živjeti na ovim prostorima. Dio inženjera, koje smo spomenuli došao je u BiH i iz privatnih razloga.

Značajan, moglo bi se reći dominantan je doprinos arhitekata, inženjera i mjernika iz hrvatskih zemalja u razdoblju austrougarske uprave u formiranju arhitektonske i urbanističke baštine u Bosni i Hercegovini. U tom razdoblju oni su dali svoj veliki stručni doprinos u promjeni slike gradova i pejzaža obje zemlje gradeći ih. Značaj njihovog prisustva ovdje je i u društvenom angažmanu gdje su donoseći kulturna dostignuća civiliziranog, europskog okruženja mijenjali Bosnu i Hercegovinu. Sa njima i ostalim inženjerima iz ostalih zemalja monarhije dolaze glazba, šport (tenis, biciklizam), vatrogastvo, kazalište i td.

Stručna, ali i društvena aktivnost ovih ljudi je značajna i vrijedna istraživanja da se ne zaboravi.

LITERATURA

1, Knjiga

- Kurto, N. (1998.) Arhitektura BiH, razvoj bosanskog stila, Sarajevo Publishing, Sarajevo
- Krzović, I. (2004.) Arhitektura secesije u BiH, Sarajevo, Publishing Sarajevo
- Krzović, I. (1987..) Arhitektura BiH 1878.-1918., Umjetnička galerija BiH, Sarajevo
- Kraljačić Tomislav: Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903, Veselin Masleša, Sarajevo, 1987.
- Trifković, D. (1983.) Tuzlanski vremeplov II, Beograd

2. Članci

- Miletić, K.D. (1984.) Mostar Miloša Komadine, „Sloboda“ br. 9, Mostar
- Kreševljaković, H. (1956.), Saraji ili dvori bosanskih namjesnika, Naše starine III, 13-21, Sarajevo
- Jurić, Z. (2002.) Strukturni naslovi u arhitekturi i graditeljstvu u Hrvatskoj i Slavoniji od 1870.-tih do 1918. godine, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 26: 149-159, Zagreb

3. Doktorati

- Puljić, B. (2012.) Urbana struktura Mostara u razdoblju osmanske vladavine (15. – 19. stoljeće) Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
- Kurto, N. (1988.) Arhitektura secesije u Sarajevu, doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- Božić, J. (1989.) Arhitekt Josip pl. Vancaš, značaj i doprinos arhitekturi Sarajeva u periodu austrougarske uprave, doktorska disertacija, Arhitektonski fakultet, Sarajevo

4. Internetski izvor

- www.kons.gov.ba/kons/public/uploads/odluka-bos/Sarajevo-Konakkomp

5. Fotografije

Fotografija br. 1 Zgrada Vojnih komandi na Glavnoj ulici, autor Josip pl. Vancaš

Fotografija br. 2. Filijala Zemaljske banke na Glavnoj ulici, autor Josip pl. Vancaš

Izvori:

1. Arhivski

- MHM,SGV - Arhiv Muzeja Hercegovine Mostar: Zapisnici sjednica Gradskog vijeća